

УДК 37.07.(045)

КРАМСЬКА Зоя Михайлівна,
аспірантка кафедри початкової освіти
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
Україна
e-mail: zoya-kramska@i.ua

ТОПОНІМІКА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНІКУМІВ У ШКОЛІ

Анотація. Особливу увагу приділено такому важливому аспекту краєзнавчої роботи, як ознайомлення сучасних школярів із топонімікою – розділом мовознавства і краєзнавства, що об'єднує власні назви будь-яких географічних об'єктів. У статті наводиться найбільш поширена класифікація топонімів, аналізуються принципи краєзнавчої роботи і відповідні їм критерії.

Ключові слова: топоніми; класифікація топонімів; краєзнавча робота; принципи; критерії; студенти; педагогічні технікуми.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У Законі України «Про географічні назви» (за № 317-VIII від 09.04.2015 р.) наголошується, що «встановлення назв географічних об'єктів, а також їх унормування, облік, реєстрація, використання та збереження має важливе значення для вирішення завдань національної безпеки, розвитку економіки, науки і освіти, державного будівництва, міжнародного співробітництва, а також у повсякденному житті громадян». У цьому контексті підготовка студентів педагогічних коледжів до краєзнавчої роботи у школі відіграє пріоритетну роль, а вирішальне значення надається такому її елементу як топоніміка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Топоніміка відома в мовознавстві як розділ ономастики, який вивчає топоніми (від грец. τόπος – *місце, місцевість, область, країна, простір* та ὄνομα, ὄνομα – *ім'я, назва*), що об'єднують власні назви будь-яких географічних об'єктів. В Україні топоніміка формується в другій половині XIX – першій половині XX ст., коли власні географічні назви у зв'язку з дослідженням земель, історії та мови українського народу спочатку розглядають історики М. Максимович, М. Сумцов, І. Філевич, І. Франко, В. Ястребов, М. Кордуба, Я.-Б. Рудницький, В. Чубенко, А. Ярошевич та ін. Новий поштовх у своєму розвитку топоніміка отримує в повоєнні роки завдяки ініціативи Л. Булаховського вивчати власні назви і, насамперед, топоніми. Причетним до цього процесу також вважається К. Цілуйко, який у 1959 р. проводить першу Республіканську ономастичну нараду, а з 1960 р. очолює створену Українську ономастичну комісію, стає координатором із підготовки «Словника гідронімів України» (1979) і «Гідронімного атласу України» (досі не виданий).

У цей час формуються кілька провідних ономастичних шкіл, які системно досліджують топоніми: київська (І. Железняк, А. Корепанова, Л. Масенко, А. Непокупний, В. Німчук, О. Стрижак, К. Цілуйко); одеська, яку створює й очолює до кінця 2009 р. Ю. Карпенко; донецька під проводом Є. Отінма; львівська на чолі з М. Худаш, що формується під впливом праць із карпатської топонімії випускників Львівського університету С. Грабця, Я.-Б. Рудницького і професора З. Штібера; ужгородська, засновниками якої є К. Галас і П. Чучка.

Сучасний рівень розвитку вітчизняної топоніміки є досить високим, про що свідчить енциклопедія «Słowiańska onomastyka» у 2-х томах (Варшава–Краків, 2002–

2003 рр.), над підготовкою української частини до якої працюють Ю. Карпенко, В. Лучик, П. Чучка. У новітній топоніміці поширюють свої наукові ірозвідки Д. Бучко, В. Бушаков, С. Вербич, В. Горпинич, І. Железняк, О. Іліаді, О. Карпенко, В. Лучик, Є. Отін, Я. Редькова, М. Торчинський, В. Шульгач та ін.

Для української топонімії в цілому характерна широка вживаність географічних термінів, що функціонують як частини складних топонімів, а також виступають в ролі самостійних топонімів. Серед наукових праць, які описують розвідки української і, загалом, слов'янської географічної термінології слід назвати, насамперед, Л. Василюк, В. Докучаєва, Л. Лемтюгову, Т. Масенко, С. Рудницького, В. Стецюка, О. Стрижака, Т. Суперанську, Н. Таранову, К. Тищенко, П. Тутковського.

Мета статті полягає в аналізі топоніміки як елемента краєзнавчої роботи студентів педагогічних технікумів у школі.

Виклад основного матеріалу. Топоніміка як наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання й вимову, а також природні та соціальні умови минулого, за яких дані назви виникли. Вона є інтегрованою науковою дисципліною, що знаходиться на межі трьох галузей знань: географії, історії та лінгвістики.

Відомо, що серед топонімів виділяються різні класи: *ойконіми* (астроніми, комоніми, пагоніми, мікроойконіми, агрооніми, гортоніми, пастіоніми, фенісиціоніми, некроніми, рекрементоніми, сепулкроніми, гербітоніми, ойкододоніми, фіктоойконіми, статівоніми, фазендоніми) – назви населених місць, *астіоніми* – назви міст, *гідроніми* (екстрагідроніми, інтрагідроніми, ліммоніми, гелоніми, піскіноніми, пуелоніми, фонтаноніми, фонтікулоніми, скатурігоніми) – назви водойм, *біоніми* (дрімоніми, вінетоніми, дендроніми, конфрагоніми, плантаріоніми, помаріоніми, віваріоніми) – назви представників органічного світу, *хороніми* (сувереноніми, районіми, зононіми, регіоніми) – назви регіонів, *ороніми* – назви гір, *урбаноніми* (годоніми, агороніми, кварталоніми, меморіалоніми) – назви внутрішньоміських об'єктів, *дромоніми* (лімоніми, понтоніми, траектіоніми) – назви шляхів сполучення, *макротопоніми* – назви великих незаселених об'єктів, *мікротопоніми* – назви невеликих незаселених об'єктів, *антропотопоніми* – назви географічних об'єктів, що походять від особистого імені, *теоніми* – назви релігійних об'єктів [5, с. 19-20].

Крім того, за величиною і суспільною значущістю назви географічних об'єктів поділяють на макротопоніми (Десна, Донбас, Одеса) і мікротопоніми (колодязь Циганський, куток села Шанхай). Інколи виділяють проміжні між ними мезотопоніми, критерії визначення яких дуже розпливчаті.

У структуру назв географічних об'єктів включаються не тільки терміни українського (слов'янського) походження, але й відбуваються процеси мовної трансформації, що характеризуються [3; 4]: перекладанням (і, або) калькуванням назви з однієї мови на другу; народно-етимологічним переосмисленням; словотворчою адаптацією; співіснуванням різних назв одного і того самого об'єкта в носіїв різних мов.

Як зазначає В. Лучик, «топоніми України налічують сотні тисяч одиниць, але досі вони повністю не зібрані й не стандартизовані, без чого неможливе створення відповідних національних і загальнослов'янських ономастичних словників, атласів, енциклопедій. Наявність такого типу джерел важлива для різних аспектів вивчення топонімів, зокрема для з'ясування їх етимології та внутрішньої форми, що дає розуміння близько й віддалено споріднених мов і культур» [2, с. 16].

Уважаємо, що підготовка студентів педагогічних коледжів до краєзнавчої роботи у школі повинна відповідати загальним принципам топонімної номінації та відновлення історичних назв:

1) назви, які виникли природним шляхом і є пам'ятками мови й культури. Їх не повинні штучно (вольовим методом) змінювати, оскільки будь-яке незаконімірне перейменування суперечить законодавству України;

2) усунення заідеалізованих штучних назв має бути спрямоване, насамперед, на відновлення історичних топонімів, а не повинно здійснюватися загальною;

3) у процесі повернення природного стану топонімній системі України необхідно керуватися логікою історичного розвитку суспільства, науково обґрунтованими критеріями, відповідними законодавчими засадами;

4) втілення в життя такої програми повинно враховувати світовий досвід, результати соціологічних опитувань і супроводжуватися роз'яснювальною роботою (за старими об'єктами слід зберігати історичні назви, а нові назви давати новим об'єктам);

5) доцільно поєднувати системний підхід і поетапне повернення історичних назв з урахуванням регіональних особливостей.

Відповідно до зазначених принципів у процесі надання нових і відновлення історичних назв географічних об'єктів необхідно керуватися низкою природничих (фізико-географічний, рослинний, тваринний), суспільно-політичних (державність, патріотизм, демократизм), історичних (історична справедливість, об'єктивність, значущість), культурних (атохтонність, матеріальність, духовність), етико-естетичних (моральність, толерантність, милозвучність) і лінгвістичних (етимологічність, грамотність, оригінальність) критеріїв [3, с. 29–32].

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що в умовах державного відродження особливого значення набуває національно-патріотичне виховання молодого покоління, провідником якого в сучасній школі мають стати студенти педагогічних коледжів. Саме на них покладається відповідальність за подолання наслідків нищення української мови, культури, традицій нашого народу, а одним із шляхів цієї відповідальної місії в контексті краєзнавчої роботи має стати вивчення топоніміки як спадку наших славетних пращурів.

Список використаних джерел

1. Зеленська Л. І. Формування топонімічних знань : шляхи, забезпечення, приклади / Л. І. Зеленська, О. Є. Афанасьєв. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://olaff.at.ua/Science_work/Formuvanna-Toron-Znaniu_2006.pdf
2. Лучик В. В. Етюди з «Короткого етимологічного словника топонімів України» / В. В. Лучик // Мовознавство. – 2009. – № 3–4. – С. 16–24.
3. Лучик В. Принципи й критерії номінації та відновлення історичних назв у топонімії України / В. Лучик // Українська мова. – 2009. – № 4. – С. 28–33.
4. Петринка Л. Топоніміка як засіб розвитку пізнавальних інтересів учнів / Л. Петринка // Географія та основи економіки в школі. – 2009. – № 5. – С. 35–40.
5. Таранова Н. До питання про класифікацію топонімів / Н. Таранова // Історія та методологія географії. Наукові записки. – 2012. – № 2. – С. 15–20.
6. Тищенко К. Контури лексико-топонімічної стратиграфії України і етногенез українців / К. Тищенко // Народна творчість та етнографія. – 2005. – № 4. – С. 31–44.
7. Брижак Н. Ю. Роль і місце краєзнавчої роботи у навчально-виховному процесі учнів початкової школи / Н. Ю. Брижак // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : Педагогічні науки. – 2013. – Випуск 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/Zver/Downloads/Vnadps_2013_1_6%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Zver/Downloads/Vnadps_2013_1_6%20(1).pdf)
8. Качур М. М. Планування художньо-краєзнавчої роботи в початковій школі / М. М. Качур. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/4/visnuk_29.pdf
9. Декунова З. В. КРАЄЗНАВЧА РОБОТА ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА / З. В. Декунова, А. М. Лавська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ndcsoippo.at.ua/_fr/0/Dekunova.pdf

10. Отрошенко А. С. Реалізація краєзнавчого принципу на уроках природознавства / А. С. Отрошенко, В. В. Танська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/13501/1/Otroshchenko_Tanska_2012.pdf

References

1. Zelens'ka, L. I., & Afanas'ev, O. E. *Формування топонімічних знань : шляхи, забезпечення, приклади*. Retrieved from http://olaff.at.ua/Science_work/Formuvanna-Topon-Znaniy_2006.pdf (in Ukr.)
2. Luchik, V. V. (2009). Etudes from the «Short Etymological Dictionary of Toponyms of Ukraine». *Movoznavstvo (Linguistics)*, 3–4, 16–24 (in Ukr.)
3. Luchik, V. (2009). Principles and criteria of nomination and renewal of historical names in the toponymy of Ukraine. *Ukrayins'ka mova (Ukrainian language)*, 4, 28–33 (in Ukr.)
4. Petrinka, L. (2009). Toponymy as a means of developing cognitive interests of students. *Heohrafiya ta osnovy ekonomiky v shkoli (Geography and Basics of Economics in School)*, 5, 35–40 (in Ukr.)
5. Taranova, N. (2012). On the classification of toponyms. History and methodology of geography. *Naukovi zapysky (Proceedings)*, 2, 15–20 (in Ukr.)
6. Tishenko, K. (2005). The contours of the lexical-toponymic stratigraphy of Ukraine and the ethnogenesis of Ukrainians. *Narodna tvorchist' ta etnohrafija (Folk art and ethnography)*, 4, 31–44 (in Ukr.)
7. Brizak, N. Yu. (2013). The role and place of local lore work in the educational process of elementary school students. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy : Pedagogichni nauky (Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine: Pedagogical Sciences)*, Vol. 1. Retrieved from file:///C:/Users/Zver/Downloads/Vnads_2013_1_6%20(1).pdf (in Ukr.)
8. Kachur, M. M. *Planning of art-regional studies in elementary school*. Retrieved from https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/4/visnuk_29.pdf
9. Dekunova, Z. V., Lavs'ka, A. M. CROSS-BORDER WORK AS A COMPOSITION OF THE FORMATION OF NATIONAL KNOWLEDGE OF THE YOUNG SCHOOL. Retrieved from http://ndcsoippo.at.ua/_fr/0/Dekunova.pdf
10. Otroshenko, A. S., & Tans'ka, V. V. *Realization of the local lore principle at the lessons of natural science*. Retrieved from http://eprints.zu.edu.ua/13501/1/Otroshchenko_Tanska_2012.pdf

Abstract. KRAMS'KA Zoya Mihaylivna. TOPONYMICS AS A ELEMENT OF CROSS-BASED WORK OF PEDAGOGICAL TECHNICIAN STUDENTS IN SCHOOL.

Introduction. The Law of Ukraine «On Geographical Names» (No. 317-VIII of 09.04.2015) states that «the establishment of names of geographical objects, as well as their normalization, registration, registration, use and preservation, is essential for solving problems national security, economic development, science and education, state building, international cooperation, as well as in everyday life of citizens». In this context, the training of students of pedagogical colleges for local studies in the school plays a priority role, and the crucial importance is given to such an element as the toponymic.

The **purpose** of the paper is to analyze the toponymy as an element of local lore work of students of pedagogical technical schools in school.

Results. Particular attention is paid to such an important aspect of local lore work as acquaintance of modern schoolchildren with the toponymy – a section of linguistics and local lore, which combines the proper names of any geographical objects. The article presents the most common classification of toponyms, analyzes the principles of local lore work and their corresponding criteria.

Conclusion. In the conditions of state revival the national-patriotic upbringing of the young generation becomes of paramount importance, the conductor of which in the modern school should become students of pedagogical colleges. It is they who are responsible for overcoming the consequences of the destruction of the Ukrainian language, culture, traditions of our people, and one of the ways of this responsible mission in the context of regional studies should be the study of toponymics as a legacy of our glorious ancestors.

Key words: toponyms; classification of toponym; ethnographic work; principles; criteria; students; pedagogical technical schools.

Одержано редакцією 10.01.2018
Прийнято до публікації 19.01.2018